

УДК 32:316.7.001.73(477)

Валевський Олексій Леонідович,

доктор наук з державного управління,
провідний науковий співробітник, На-
ціональний інститут стратегічних до-
сліджень, 01030, м. Київ, вул. Пирогова,
7А, (050) 654 38 98, walewsk@gmail.com

ORCID: 000-003-0403-0277

Валевский Алексей Леонидович,

доктор наук по государственному управ-
лению, ведущий научный сотрудник, На-
циональный институт стратегических
исследований, 01030, г. Киев, ул. Пирого-
ва, 7А, (050) 654 38 98, walewsk@gmail.
com

ORCID: 000-003-0403-0277

Valevskiy Oleksii Leonidovich,

Doctor of Science in Public Administration,
Senior Researcher, National Institute for
Strategic Studies, 01030, Kyiv, Str. Pirogov,
7A, (050) 654 38 98, walewsk@gmail.com

ORCID: 000-003-0403-0277

ІНСТИТУЦІЙНИЙ ТА ПСИХОСОЦІАЛЬНИЙ АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКИХ РЕФОРМ

Анотація. Аналізуються соціокультурні причини невдач у реалізації структурних реформ в Україні. Робиться висновок, що адміністративно-олігархічна модель, яка сформована в Україні, не здатна забезпечити стійке економічне зростання і соціальне благополуччя. Проводиться аналіз психосоціальних складових інституціональної пастки реформ. Розглядається структура компетенцій, необхідних для успішного впровадження реформ. Обґрунтовується актуальність створення інституційних засад інноваційної культурної політики.

Ключові слова: культурна політика, інституціональна пастка, модернізація, реформи в Україні.

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЙ И ПСИХОСОЦИАЛЬНЫЙ АНАЛІЗ УКРАИНСКИХ РЕФОРМ

Аннотация. Анализируются социокультурные причины неудач в реализации структурных реформ в Украине. Делается вывод о том, что админи-

стративно-олигархическая модель, которая сформировалась в Украине, не способна обеспечить устойчивый экономический рост и социальное благополучие. Проводится анализ психосоциальных составляющих институциональной ловушки реформ. Рассматривается структура компетенций, необходимых для успешной реализации реформ. Обосновывается актуальность создания институциональных основ инновационной культурной политики.

Ключевые слова: культурная политика, институциональная ловушка, модернизация, реформы в Украине.

INSTITUTIONAL AND PSYCHOSOCIAL ANALYSIS OF UKRAINIAN REFORMS

Abstract. Sociocultural reasons for failures in implementing structural reforms in Ukraine are analyzed. It is concluded that the administrative-oligarchical model, which was formed in Ukraine, is not able to provide sustainable economic growth and social well-being. An analysis is made of the psychosocial components of the institutional trap of reform. The structure of competencies necessary for the successful implementation of reforms is considered. The urgency of creating the institutional foundations of innovative cultural policy is substantiated.

Keywords: cultural policy, institutional trap, modernization, reforms in Ukraine.

Постановка проблеми. Завдання впровадження реформ постійно перебувають у полі зору українського суспільства. Особливої актуальності вони набули після драматичних подій у 2014 р., пов'язаних із Євромайданом. Водночас, якщо підбити підсумки понад 25-річного періоду трансформації, доводиться визнати, що не так вже й багато позитивних змін, які б вказували на нову якість суспільства. Тож перед політичним класом стоїть завдання, з одного боку, підбити підсумки пройденого історичного шляху, з іншого — осмислити помилки державного будівництва, яких, очевидно, було чимало. А головне — сформуванати реалістичний порядок денний перспективних реформ на найближче майбутнє.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем, пов'язаних з впровадженням реформ, завжди перебували у полі зору українських науковців. Виходячи із завдань цієї публікації, вкажімо на праці тих авторів, які досліджували соціально-економічний аспект реформ. Це, зокрема, роботи А. Гальчинського, О. Власюка, В. Симоненка, В. Геєйця, Е. Лібанової, Є. Головахи, Є. Афоніна, С. Корабліна, В. Шульги та ін. Слід також назвати зарубіжних учених, які досліджували процеси глобальних соціально-економічних трансформацій. Це, зокрема, В. Полтерович, Дж. Стігліц, Д. Перкінс, Дж. Сакс, Ф. Фукуяма, Е. Райнерт та ін.

Основна увага українських науковців у дослідженні проблем реформ прикута до соціально-економічних та політичних проблем. Водночас очевидна нестача уваги до аналізу інституційних, психосоціальних та гуманітарних проблем, які виникають у процесі реформування суспільства. Зокрема, не повною мірою управління та політиками усвідомлюється значення проведення культурної політики.

Метою статті є аналіз інституційного та психосоціального аспектів реформ, що впроваджувалися в Україні. Як показує історичний досвід, діяльність реформаторів відбувалася в умовах історично сформованих соціальних інститутів та під впливом певних ціннісних установок (архетипів), що не потрапляли в поле зору їх цілепокладання, але, водночас, “мовчазно” сприяли деструкції реформаторських проектів. Тож дослідницьке завдання статті полягає у визначенні інституціональних та психосоціальних чинників впровадження реформаторських проектів.

Виклад основного матеріалу. На момент створення незалежної держави Україна була високорозвинутою індустріально-аграрною республікою. Її частка у зовнішньоекономічних відносинах СРСР становила близько 20 %. Вартісне вираження багатства України у 1991 р. оцінювалося у 6,8 трлн дол. [1]. Частка промисловості в структурі економіки у 1990 р. становила 37,9 %. У 1990 р. промисловість України дорівнювала 32,8 млрд дол. і займала 27 місце у світі, а сільське господарство оцінювалося у 22,1 млрд дол. і займало 12 місце у світі [2].

Протягом 26 років Україна багато в чому втратила свій економічний потенціал. За роки суверенітету її реальний ВВП скоротився на 35 %. Згідно з даними Світового банку, це — найгірший результат у світі за останні 24 роки.

Драматичними для економіки виявилися 2014–2016 рр. Номінальний обсяг ВВП України у 2015 р. дорівнював 90,6 млрд дол., тоді як у 2014 р. — 133,5 млрд дол. У 2015 р. за паритетом купівельної спроможності ВВП на душу населення показники України знизилися до 7,5 тис. дол., проти 8,2 тис. дол. у попередньому 2014 р. [3]. Це у 5 разів менше, ніж у середньому в країнах ЄС, у 3,4 раза — ніж у РФ, у 3,2 раза — ніж у Казахстані, у 2,3 раза — ніж у Білорусі. Протягом 2014–2015 рр. ВВП країни впав на 17,5 %. У 2016 р. українська економіка показала зростання на 2,2 %, що абсолютно не достатньо, аби досягти докризовий рівень. В економіці набирає силу деіндустріалізація та зміцнення низькотехнологічної орієнтації виробництва. Посилюється тенденція зростання застарілої виробничих потужностей. Так, за останні 15 років рівень зношеності основних засобів виробництва зріс із 43,7 % у 2000 р. до 85 % у 2015 р. Водночас, у 2015 р. Україна посилила аграрну спеціалізацію економіки. Продукція сільського господарства формує майже 39 % ВВП. Для порівняння у країнах ЄС частка сільського господарства у ВВП є на порядок нижчою і становила у 2015 р. 1,5 %. Водночас, у країнах ЄС внесок професійної, наукової і технічної діяльності у ВВП майже втричі перевищує українські показники (у середньому

10,9 % ВВП в ЄС та лише 3,8 % в Україні). Як справедливо зазначають спеціалісти, такі структурні дисбаланси між українською та європейською економіками обмежують конкурентні можливості національної економіки у процесі євроінтеграції. Технологічна відсталість та консервація низькотехнологічної структури виробництва свідчать про кризу вітчизняної промислової політики [4]. Як стверджують експерти, “За роки незалежності країна втратила не просто окремі підприємства й наукові комплекси, а цілі галузі. Технологічний занепад “подарував” Україні не просто сировинну, малу економіку. Але економіку загасаючу. За роки незалежності її вага у світовому виробництві скоротилася в 4–5 разів. Втративши колишню технологічну базу, вітчизняна економіка опинилася прив’язаною до світової кон’юнктури на сировину” [5]. Не зважаючи на величезні обсяги державного боргу, за оцінками експертів, починаючи з 1991 р. із України в офшори було виведено капіталу порядку 148 млрд дол. [6]. Ці негативні процеси сприяли поширенню бідності в країні. ВВП на душу населення скоротився з 4186 дол. у 2013 р. до 2067 дол. у 2015 р. У 2017 р. за даними ООН 80 % населення України опинилися за межею бідності [7].

У 1991 р. Україна, отримавши державну незалежність, проголосила відхід від тоталітарної адміністративно-командної моделі до побудови соціально орієнтованої ринкової економіки. Однак, аналізуючи соціально-економічні підсумки пройденного шляху, доводиться робити висновок, що жодна із проголошених

цілей не була досягнута. Протягом 26-ти років було затверджено чимало урядових програм, спрямованих на запобігання руйнівним процесам. У кожній з них із різним рівнем деталізації пропонувалися заходи, спрямовані на стимулювання економічного зростання й поліпшення соціального становища громадян. У якості ілюстрації вкажемо на найбільш значущі з них.

Вважається, що першим документом державної політики, що визначав завдання реформ, була Постанова Верховної Ради від 25 жовтня 1991 р. “Основні напрями економічної політики України в умовах незалежності”, підготовлена урядом В. Фокіна. У 1992 р. Парламент затвердив програму “Основи національної економіки України”, представлену Президентом Л. Кравчуком. У 1996 р. Президент Л. Кучма виступив із програмою “Шляхом радикальних реформ”. У 2000 р. тодішній Прем’єр-міністр В. Ющенко представив Парламенту програму “Реформи заради добробуту”. У період прем’єрства В. Януковича Парламент затвердив дві програми – “Відкритість, дієвість, результативність” (2003 р.) і “Послідовність. Ефективність. Відповідальність” (2004 р.). Втім, друга була скасована у грудні 2004 р. після “Помаранчевої революції”. Ю. Тимошенко за часи свого прем’єрства виступила із програмами “Назустріч людям” (2005 р.), складеної в продовження передвибірної програми В. Ющенка “Десять кроків назустріч людям”, і “Український прорив: для людей, а не політиків” (2008 р.). Слід також указати на програму економічних реформ колишнього Президента

В. Януковича “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава” (2012 р). Активною програмотворчістю “відзначилася” постмайданна влада. Тут, зокрема, можна вказати на програму Президента П. Порошенка “Україна – 2020” та Коаліційну угоду депутатських фракцій “Європейська Україна”. Крім зазначених президентських і прем’єрських програм, за останні десятиліття урядом були затверджені десятки цільових галузевих концепцій і програм розвитку.

Однак, як показують соціально-економічні результати пройдешого історичного шляху, жодна із спроб реалізації схвалених програм або стратегій не змогла зупинити нагромадження негативних тенденцій. Невідповідності між пропонованими політичним класом програмами реформ і соціально-економічною дійсністю виявилися вражаючими — у результаті з’явилася суспільно-економічна модель, яку ніхто не планував. У країні сформувалася адміністративно-олігархічна модель устрою [8; 9]. Фактично країна опинилася перед загрозою соціально-економічної катастрофи, балансує на межі банкрутства, від якого рятують фінансові вливання МВФ та інших міжнародних фінансових інститутів. Поступово стверджується т. з. зовнішнє управління, коли ключові рішення в економічній і політичній сферах ухвалюються за погодженням закордонних “друзів”. Україну за результатами 26-річного досвіду реалізації реформ можна назвати “country loser” — “країною-невдахою”.

Становлення адміністративно-олігархічної моделі в Україні не є

наслідком якихось історичних випадковостей. Протягом багатьох років для політичної та управлінської еліти уявлення щодо реформ ототожнювалося із імпортом моделей, заснованих на принципах т. з. Вашингтонського консенсусу. Проте реалізація цих моделей на практиці призводила до протилежних результатів. Модернізація, що здійснювалася під ідеологічним впливом “ринкового фундаменталізму”, мала наслідком формування т. з. “трофейної економіки” — системи соціально-економічних відносин, побудованої на використанні накопиченого попередньою епохою матеріального багатства з метою одержання короткострокової вигоди й не здатної до створення умов для динамічного розвитку. Як зазначав Є. Райнерт, “в 1989 році факт падіння Берлінської стіни породив майже релігійну ейфорію з приводу вільного ринку, відродив мрії про світову економіку. Це переконання лежить в основі ідеології Міжнародного валютного фонду і Всесвітнього банку, міжнародних фінансових організацій, які з початку 1990-х років керують справами в більшості бідних країн. У багатьох країнах це керівництво привело до катастрофи. Історія відкриває нам, як багаті країни багатіли за допомогою методів, які сьогодні практично повністю заборонені умовами Вашингтонського консенсусу” [10, с. 5, 18]. Історія України доводить правильність цього висновку.

Трансформація посттоталітарного суспільства на основі неоліберальних моделей сприяла виникненню економічних і соціокультурних патологій. Так, приватизація соціаліс-

тичної власності привела не до формування “ефективного власника”, а до розграбування й знищення промислових активів. Навіть економічно стійкі підприємства після приватизації не розвивалися, соціальний стан працівників не поліпшувався, а основні фонди не обновлялися. Відмова від державного регулювання й відкриття внутрішнього ринку з метою нібито стимулювання інвестицій і конкуренції призвели до зменшення національного виробництва. Короткочасні успіхи “трофейної економіки”, що проявлялися, наприклад, у певному зростанні ВВП і частковому поліпшенні добробуту населення після закінчення чергового політичного циклу (наприклад, чергових президентських виборів) змінювалися рецесією й посиленням зuboжіння.

Однією із причин провалу реформ стало те, що політичний та управлінський клас виявився жертвою інституціональної культурної пастки. Її сутність полягає в тому, що, декларуючи необхідність створення нових форм суспільного та економічного устрою, він функціонував у координатах інших раціональностей (корупційної ренти, “трофейної економіки”). Програми розвитку, що були націлені на створення нових форм економічної та соціальної діяльності, здійснювалися в умовах старих соціокультурних (архетипних) інститутів. Це призводило до формування сильного антиреформаторського потенціалу в суспільстві, який незмінно “гасив” модернізаційні імпульси.

Вплив інституціональної культурної пастки також полягає у тому, що ігнорування проблем культурного

розвитку призводило до деструкції реформаторських проєктів. Йдеться про те, що без упровадження змін у культурній сфері неможливо досягти успішної трансформації в суспільстві. Впродовж останніх років реформатори пропонували у своїх проєктах нову систему соціально-економічних відносин, однак посттоталітарне суспільство, поділяючи стару систему цінностей, або не сприймало змін, або ж реалізація ліберальних доктрин мала протилежні наслідки, сприяючи формуванню антиреформаторських установок у масовій свідомості. Культурна пастка — це ситуація, коли згубні і віджилі ціннісні установки стають стійкими нормами життя, роблячи будь-яку стратегію модернізації неефективною.

Укажемо на психосоціальні складові інституціональної пастки реформ:

- відсутність пасіонарності авторів реформаторських проєктів. Справою реформ, зазвичай, переймалися чиновники або політичні вожді, для яких власне реформаторський тренд не був пріоритетним. Для них це було реалізацією якогось затвердженого “ззовні” плану або виконання певної ролі. Ці “реформатори” прагнули отримати формальні докази результативності своїх зусиль, не розуміючи стратегічних цілей розвитку суспільства;

- низька легітимність влади сприяла виникненню антиреформаторського потенціалу у суспільстві, який виконував захисну функцію для тих верств населення, які не розуміли зміст реформ. Навіть коли влада пропонувала цілком обґрунтовані реформаторські проєкти, в умовах кризи

довіри вони сприймалися населенням здебільшого негативно;

- організаційна неспроможність. У структурі виконавчої влади не було сформовано окремого органу, який би відповідав за упровадження реформ. Ними займалися усі міністерства і відомства, однак не було системної роботи окремої структури, яка б мала повноваження оцінювати ефективність політики реформ і відповідала б за її реалізацію. Коли такі структури створювалися у вигляді різноманітних “координаційних рад” або “комітетів реформ”, вони виконували здебільшого другорядні функції. Тож часто виникала ситуація, коли за реалізацію реформ відповідали начебто всі і водночас — ніхто;

- поширеною була імітація реформаторських проектів, коли програми створювалися задля мобілізації електорату під час проведення виборчих кампаній або з метою отримання зовнішнього кредитування. Часто просування реформаторських проектів було лише частиною більш широких маніпулятивних зусиль, спрямованих на формування позитивного іміджу окремих лідерів або політичних сил;

- суттєвою вадою реформаторських проектів був їх декларативний характер, який став наслідком низького рівня проектування державної політики. Зазвичай такі проекти створювалися без належного розрахунку матеріальних, організаційних та кадрових ресурсів, необхідних для їх реалізації. Не був створений механізм визначення пріоритетів та належного оцінювання необхідних ресурсів для реалізації урядових програм;

- заважав реалізації реформ конфлікт інтересів. Успішними могли бути тільки ті зміни, що відповідали інтересам конкретних політиків або бізнес-груп. Якщо запропоновані зміни не відповідали корпоративним або особистим інтересам, вони всіляко гальмувалися, або взагалі не проводилися;

- слід вказати на чинник відсутності спадковості в реалізації реформаторських проектів. Переможці чергових парламентських і президентських виборів відмовлялися розвивати позитивні здобутки своїх попередників. Керуючись міркуваннями створення позитивного публічного іміджу, вони прагнули розпочати з чистого аркуша, тому втрачалися навіть невеличкі позитивні напрацювання попередників. Внаслідок стратегічної некомпетентності управлінського істеблішменту плани створювалися із розрахунку на один політичний цикл;

- насамкінець, слід відзначити концептуальну неспроможність багатьох реформаторських проектів, яка полягає в тому, що вони будувалися на помилкових постулатах Вашингтонського консенсусу, які нав'язувалися ззовні. Впровадження ідеології “ринкового фундаменталізму” призводило до того, що вітчизняна економіка деградувала, і відбувалася консервація відсталості.

Узагальнюючи наведені психосоціальні складові інституціональної пастки, стверджуємо, що їх можна подолати за рахунок формування компетенцій, необхідних для успішного впровадження реформ.

У стислому вигляді ці компетенції зводяться до таких позицій: 1) воло-

діння вичерпним знанням про об'єкт, який планується змінити; 2) вміння визначити пріоритетні сегменти або галузі, які потребують першочергових позитивних змін; 3) вміння підготувати реалістичний план дій, який би містив розрахунок необхідних кадрових, фінансових та організаційних ресурсів; 4) наявність мотивації до цілеспрямованих дій, вміння послідовно реалізовувати програми та досягати визначені цілі; 5) здатність мобілізувати прихильників, наявність у суспільстві критичної кількості акторів, які підтримують реформи, можливість налагодити з ними продуктивну комунікацію; 6) вміння вчасно проводити оцінювання досягнутих результатів та необхідність осмислення помилок, здатність оперативно вносити корективи у попередні плани; 7) наявність позитивних результатів, які можна було б представити громадській свідомості, і за допомогою яких можна було б збільшити кількість прихильників; 8) лояльне ставлення суспільства до інноваційних змін, орієнтація суспільної свідомості на розвиток та неприйняття ретроградної психології; 9) здатність до запозичення позитивного реформаторського досвіду інших країн, знання щодо вдалих та невдалих реформ у цих країнах.

Трансформація посттоталітарного суспільства протягом останніх двох десятиліть не дала очікуваного результату багато в чому тому, що неефективна культурна політика не змогла сформувати в громадянській свідомості установки на інноваційний розвиток. Таким чином, на порядку денному стоїть завдання сформувати у громадянській свідомості,

зокрема політичного класу, стратегічне бачення значення культури для успіху реалізації реформаторських проектів. Водночас, політичний клас не повною мірою визнає необхідність проведення відповідної культурної політики під час реалізації реформаторських проектів. Доводиться констатувати, що у політичного класу немає стратегічного бачення щодо ролі культури в успішній реалізації реформаторських проектів.

У цьому плані варто зазначити, що культурні та креативні ресурси є одними з джерел соціально-економічного розвитку сучасних розвинених країн. Інновації у сфері культури та креативна економіка сприяють стабільному розвитку суспільства. Для розвинених держав одним із пріоритетів є інвестиції в розвиток інноваційного потенціалу культури, який сприяє становленню креативної економіки, яка функціонує за рахунок нових ідей і здатна їх втілювати у конкурентні товари та послуги. Так, у Великій Британії галузь креативної економіки забезпечує близько 1,7 млн робочих місць з обігом у 77 млрд фунтів. У 2015 р. у креативних галузях Євросоюзу було зайнято 7 млн працівників. Дохід від креативних індустрій у США становить близько 51 % ВВП [11].

Сучасні світові тенденції, зокрема, світова фінансово-економічна криза, засвідчили занепад неоліберальної моделі. Натомість є очевидними позитивні наслідки посилення впливу державного регулювання ринкових процесів. Досвід українських реформ показує, що позитивні результати можливі тільки за умов системної модернізації суспільства.

Розрахунок, що з початку необхідно реформувати економіку, а потім — соціокультурну сферу виявився помилковим. Економічна та технологічна трансформація має проходити одночасно з соціокультурною. Тому пріоритетним завданням має бути формування в громадянській свідомості інноваційних культурних установок, які б були підґрунтям для економічних, технологічних та політичних інновацій. Українському суспільству конче потрібні позитивні соціокультурні інновації, які стануть середовищем для успішного економічного та технологічного розвитку. Поняття інноваційної культури має отримати широке розповсюдження у свідомості політичного та управлінського класу. Цілеспрямований розвиток інноваційної культури має стати засобом у подоланні застарілих ментальних та організаційних форм. Такий тип культури формує нові норми та поведінкові установки, які сприяють впровадженню реформ та оновленню суспільства.

Світовий досвід доводить, що для України наразі постає проблема осмислення ролі культурної політики в реформуванні суспільства, що має стати інструментом формування інноваційних установок у громадській свідомості. У цьому сенсі актуальною є державна підтримка інновацій у культурі як передумова для становлення креативного середовища та соціально-економічного розвитку. Роль державної культурної політики в реалізації реформ визначається передусім тим, що культура є ціннісною основою, на якій можлива консолідація українського суспільства задля подолання соціально-еко-

номічної кризи та забезпечення сталого розвитку.

Висновки.

1. Адміністративно-олігархічна модель, що сформована в Україні, не здатна забезпечити стійке економічне зростання і соціальне благополуччя. Трансформації, що здійснювалися в умовах цієї моделі, фактично поставили країну на межу катастрофи, тому успішне реформування соціально-економічної системи України має розглядатися як необхідний процес виживання країни в довгостроковій стратегічній перспективі.

2. Однією з причин колапсу українських реформ є феномен інституціональної культурної пастки. Це поняття вказує, що без змін у культурній сфері, зокрема у системі цінностей і мотивацій, неможливі продуктивні кардинальні реформи в суспільстві. Реформатори пропонували нову систему соціально-економічних відносин, однак посттоталітарні інститути, функціонуючи в старих координатах цінностей, або не сприймали зміни, або ж реалізація ліберальних доктрин мала протилежні наслідки. Культурна пастка — це ситуація, коли згубні ціннісні установки стають стійкими нормами життя і роблять неефективною будь-яку стратегію модернізації.

3. Інституціональна соціокультурна пастка сприяла втраті реформаторами суб'єктності. Модернізаційні проекти склалися під впливом установок неолібералізму (Вашингтонського консенсусу), які були неприйнятні суспільству, що функціонує в координатах посттоталітаризму. Тому необхідна відмова від хибної практики запозичення цих

установок. Реформатори повинні зосередитися на створенні стимулів, що сприяють розвитку вітчизняної промисловості й протекціоністській політиці з метою зміцнення внутрішнього ринку. Без цього реалізація неоліберальних установок (на зразок “ринок сам виведе країну із кризи”) призведе до консервації технологічної відсталості.

4. Необхідно відмовитися від поверхневих уявлень про реформи. Без комплексного аналізу економічних і соціокультурних реалій неможливо визначити пріоритетні напрями державної політики реформ. Зокрема, під ефективністю реформ слід розуміти не тільки поліпшення макроекономічних показників, а й посилення креативного потенціалу суспільства й культурних компетенцій особистості. На порядку денному стоїть необхідність вироблення осмисленої державної стратегії реформ, спрямованої на реіндустріалізацію української економіки й розвиток культурної компетенції громадян.

5. Динамічний розвиток культури має ключове значення для успішних реформ в Україні. Потрібно відмовитися від помилкової точки зору, що успіх реформ лежить тільки в економічній та соціальній площинах. Успішною трансформація може бути тільки тоді, коли вона супроводжується ефективною політикою держави в духовній і культурній сфері, передусім завдяки формуванню інноваційної культури. Пріоритети культурної політики в стратегії реформування суспільства повинні пов'язуватися з необхідністю розвитку креативного потенціалу людини та створення умов для формування

творчого середовища і нових форм суспільної організації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Симоненко В.* 25 шагів навстречу самоликвідации [Електронний ресурс] / В. Симоненко // Газета “2000”. — 2016. — № 8 (761). — 26 февраля – 3 марта. — Режим доступа: http://www.2000.ua/blogi/avtorskie-kolonki_blogi/25-shagov-navstrechu-samolikvidacii.htm
2. *Макроекономіка України, 1990–2013* [Електронний ресурс]. — Режим доступа : http://www.be5.biz/makroekonomika/profile/profile_ukraine.html
3. *World economic outlook. April 2016* [Електронний ресурс] // IMF Data mapper. — Режим доступа : <http://www.imf.org/external/datamapper/index.php>
4. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України “Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році”. — Київ : НІСД, 2016. — С. 246–247.
5. *Кораблин С.* Велика депресія. Україна [Електронний ресурс] / С. Кораблин // Дзеркало тижня. — 2015. — 21 серпня. — Режим доступа : <http://gazeta.zn.ua/macrolevel/velikaya-depressiya-ukraina-.html>
6. *Шовкун І.* Промислове відродження України: ціна питання [Електронний ресурс] / І. Шовкун // Дзеркало тижня. — 2016. — 1 квітня. — Режим доступа: <http://gazeta.dt.ua/promyshliennost/promislove-vidrodzhennya-ukrayini-cina-pitannya-.html>
7. 80 відсотків населення України живе за межею бідності — ООН [Електронний ресурс]. — Режим

- доступу : <http://www.radiosvoboda.org/a/26959841.html>
8. *Валевський О.* Архетипи українських реформ: від адміністративно-командної до адміністративно-олігархічної моделі [Електронний ресурс] / О. Валевський // Публічне управління: теорія та практика: зб. наук. пр. Асоціації докторів наук з державного управління: Спец. випуск. — Харків : Вид-во “ДокНаукаДержУпр”, 2012. С. 39–49. — Режим доступу : <http://www.academy.gov.ua/%5C%2813%29%5C%2819286c8-373d-4dd1-b2e8-e45ebdb9a27b.pdf>
 9. *Валевський О.* Аналіз причин невдач реалізації реформ в Україні [Електронний ресурс] / О. Валевський // Державне управління: теорія та практика, 2011/2. — Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej14/txts/Valevskiy.pdf>
 10. *Райнерт Э.* Как богатые страны стали богатыми, и почему бедные страны остаются бедными [Электронный ресурс] / Э. Райнерт // Электронная библиотека “RoyalLib.com”. — Режим доступа : http://royallib.com/book/raynert_erik/kak_bogatye_strani_stali_bogatimi_i_pochemu_bednye_strani_ostayutsya_bednimi.html
 11. *Костин И.* Что такое креативная экономика и чем она грозит Украине? [Электронный ресурс] / И. Костин // Газета “2000”. — 2016. — 8–14 июля. — № 27. — Режим доступа: <http://www.2000.ua/v-nomere/derzhava/realii/ne-bojtes-tvorcheskih-intelligentov.htm>